

★

CRISTIAN VLĂDESCU

**CENTRELE MILITARE ROMANE DIN SECTORUL
DE NORD AL LIMESULUI ALUTAN***

★

În cadrul unui plan amplu și de perspectivă privind cercetarea fortificațiilor de pe *limes Alutanus*, Muzeul militar central a urmărit între anii 1967-1978, în afara altor obiective arheologice castrele hadriiane din valea carpatină a Oltului, Arutela, Rădăcinești, Titești și Praetorium, cu cele două puncte întărite de la Copăceni și Racovița. Săpăturile arheologice au fost efectuate *manu militari*, ridicările topografice și aeroGRAMETRIC fiind asigurate de serviciile de resort ale armatei.

Fără a intra în detaliu în legătură cu rezultatul campaniilor de cercetări asupra căror am insistat cu alt prilej¹ vom sărui numai asupra sistemului de fortificații specific zonei, fără structura interioară a castramentației, precum și asupra trupelor care le-au durat și au staționat aici.

La Arutela zidul de incintă a fost construit din blocuri mari de piatră de formă dreptunghiulară cu legătură de mortar avind pe alocuri între rinduri lespezi subțiri pentru a păstra orizontalitatea, portiunea dintre paramente fiind umplută cu pietre de riu de diferite dimensiuni, legate de asemenea cu mortar. Grosimea *murus*-ului este de 1,60 m și se păstrează pe o înălțime variabilă între 0,50-1,70 m.

* Unele probleme din prezentul studiu au fost prezentate la sesiunea de comunicări „Govora, trecut, prezent și viitor”. Acțiunea organizată în cadrul manifestărilor consacrate a 2050 de ani de la crearea primului stat dac și centralizat — Govora — 14—16 decembrie 1979 și la sesiunea de comunicări și referate științifice „2050 de ani de la constituirea statului dac centralizat și independent condus de Burebista”, Ploiești, 11 iunie 1980.

1. Cristian M. Vlădescu et Gh. Poenaru Bordea, *Les fortifications romaines sur limes Alutanus dans la zone du massif de Cozia*, Actes du IX-e Congrès International d'études sur les frontières romaines, Mamaia, 6—13 Septembre 1972, București, Köln—Viena, 1974, p. 247 și urm. cu toată bibliografia. Cf. Cr. M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, *Castrele hadriiane din valea carpatină a Oltului, Oltenia — Studii și comunicări — Istorie*, Craiova, 1974, p. 47—59. Cristian M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior* (teză de doctorat), București, 1978. Cristian M. Vlădescu et Gh. Poenaru Bordea, *Les deux camps de Praetorium sur le limes Alutanus*, comunicare la al XII-lea Congres Internațional de studii asupra frontierelor romane, Stirling, 1—9 septembrie 1979. Idem, *Castrele de la Praetorium din sectorul de nord al limes-ului alutanus*, comunicare la sesiunea științifică „Oltenia — străveche vatră de locuire autohtonă”, Craiova, 3 noiembrie, 1979.

Fig. 1. Latura estică a castrului Arutela cu pintenii interioiri.

front. Putem presupune existența a două turnuri similare la colțurile de nord-vest și sud-vest, dispărute odată cu latura vestică a castrului și cu *porta decumana*. În ce privește laturile de nord și de sud, în urma săpăturilor de salvare din vara anului 1978, cu prilejul demontării căii ferate Rimnicu Vilcea — Sibiu pentru amenajarea hidrocentralei Turnu s-a constatat că aceste două laturi s-au mai păstrat pe o lungime de 46,40 m la nord și de 41,40 m la sud pînă la locul de ruptură a malului spre Olt².

Portile *principales* erau dublate la interior cu ziduri în lipsa unor turnuri. Dealtfel zidurile care flanchează aceste porți pot fi considerate ca făcind parte din sistemul de pinteni construiți la interior, perpendicular pe incintă, în aceeași tehnică. Scopul acestor pinteni era de a suplini funcția *agger*-ului clasic, susținind birnele de lemn ale drumului de rond, prezintind astfel și avantajul creșterii între ei, cu birnele ca acoperiș, a unor încăperi care se puteau vădi deosebit de utile, ca magazii sau grăjduri pentru caii trupei (fig. 3).

Pintenii descriși constituie elementul caracteristic al fortificațiilor romane care înconjoară munțele Cozia.

Singura latură păstrată în întregime este cea de est cu o lungime de 60,80 m. La mijlocul acesteia se află *porta praetoria*, având de o parte și de alta două ieșinduri de front corespunzînd celor două turnuri pătrate care o flanchează la interior (fig. 1). Turnurile de la colțurile de nord-est și sud-est ale castrului aveau formă semicirculară cu zidul ingroșat spre

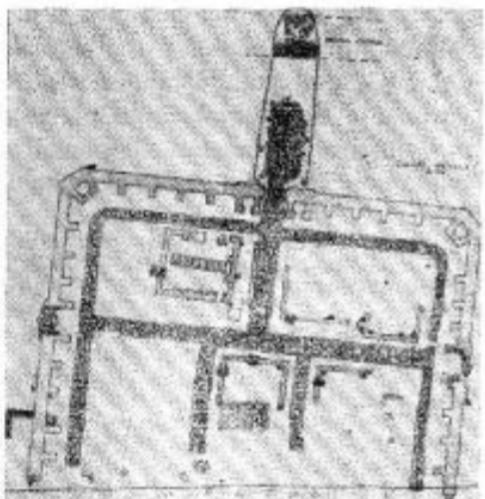

Fig. 2. Planul castrului Arutela întregit după săpăturile de salvare din anul 1978.

². Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Onorin Stoica, *Arutela V. Campania de săpături de salvare din anul 1978*, SMMIM, 12, 1979, p. 128.

In segmentul de nord al limesului la 10 km est de Arutela pe versantul opus masivului Cozia este situat castrul de la Rădăcinești pe un platou înalt, mărginit pe latura sudică de pîriul Fintinii, iar la nord și la vest de pîriul Tulburoasa.

Dacă forma castrului de la Arutela nu o mai putem reconstitui, deși o bănuim aproximativ pătrată, la Rădăcinești castrul are formă dreptunghiulară cu dimensiunile de $63,10 \times 56,70$ m. Zidurile incintei sunt construite în tehnica intilnătă la Arutela, groase tot de 1,60 m și păstrate pe o înălțime maximă de 0,60 m. Fortificația este prevăzută cu turnuri interioare semicirculare la cele patru colțuri. Cercetările au constatat că nici una din porți nu este flancată de turnuri ci de ziduri perpendiculare pe incintă, pintenii interiori care constituie elementul fundamental al fortificației³ (fig. 4—5).

Fig. 3. Vedere de ansamblu a castrului Arutela privind de la *porta principalis sinistra* către *porta principalis dextra*, cu *vía principalis* în fața pretoriului.

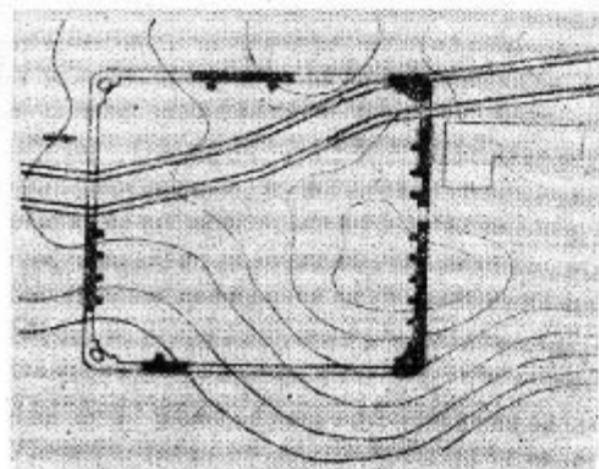

Fig. 4. Planul castrului de la Rădăcinești.

De proporții mai mici decât cele două descrise, castrul de la Titești încheie la nord linia suplimentară de siguranță a limesului în acest segment, pe versantul estic al masivului muntos. El a fost construit în dreapta desului apărat de confluența pîriului Barbului la sud, cu pîriul Satului la nord. Forma castrului dreptunghiulară arc colțurile ro-

3. Gh. Poenaru Bordea, Cr. M. Vlădescu, *Primele săpături arheologice în fortificația romană de la Rădăcinești*, SCIV, 23, 1972, 3, p. 477—485.

Fig. 5. Incinta sudică a castrului de la Rădăcinești cu turnul din colțul sud-vestic.

configurația terenului, în pantă abruptă pe aceste laturi⁴.

În tehnica de construcție elementul esențial, care îl apropie de castrele Arutela și Rădăcinești sunt tot pînării interiori ai zidului de incintă (fig. 6).

La 20 km nord de Arutela, la intrarea Oltului în defileu se află localitatea antică *Praetorium* (satul Copăcenii, comuna Racovița, jud. Vilcea).

Inițial aici s-a aflat un castru (*Praetorium I*), care încheia prin revenirea pe direcția Oltului linia suplimentară de siguranță a limesului alutan, cu elementele de întărire de la Rădăcinești și de la Titești pe partea estică a muntelui Cozla.

Sistemul de construcție al celui de al patrulea castru, *Praetorium I*, este asemănător cu al castrelor de la Arutela, Rădăcinești și Titești, care constituie apărarea masivului Co-

tunjite și dimensiunile $57,35 \times 41,75$ m (fig. 6). Zidul de incintă construit din piatră legată cu mortar are grosimea de 1,50 m apropiată de altminteri de a castrelor anterior prezente. Fortificația are numai două porți de dimensiuni înegale, fără turnuri, ca la Rădăcinești, placeate pe laturile mici, cu *porta praetoria* la est. Inexistența porților *principales* se justifică prin configura-

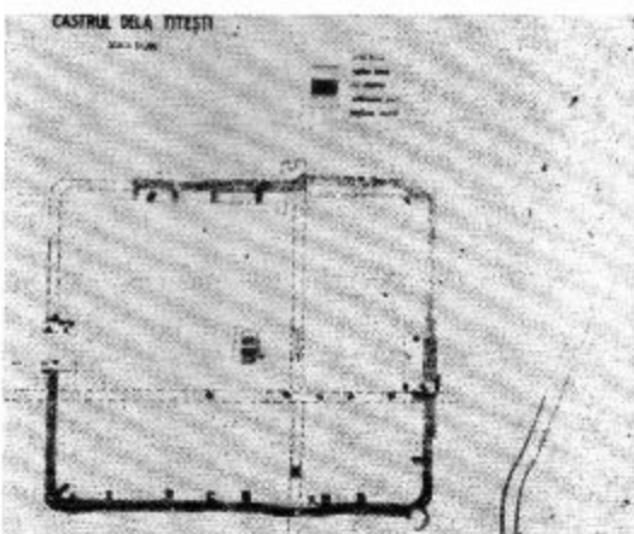

Fig. 6. Planul castrului de la Titești.

4. Cristian M. Vlădescu, *Armata romană în Dacia Inferior*.

zia cu defileul Oltului pe acest segment de limes și care se caracterizează prin înlocuirea *agger*-ului cu pînjeni interiori din piatră ca și incinta.

Zidul de incintă are paramentele din piatră fasonată dispusă în rînduri, alternind cu plăci, legate cu mortar. Spațiul dintre ele este umplut cu bolovani prinși de asemenea cu mortar. Înălțimea

zidului este de 1,50 m și se păstrează pe o înălțime de 0,60—1,30 m.

Latura de est a fortificației a mai putut fi cercetată pe o lungime de 41,50 m, (fig. 8) față de 64 m cătă a fost înregistrată în anul 1894 cu prilejul cercetărilor efectuate de Gr. G. Tocilescu și Pamfil Polonică⁵. La 28 m de colțul de nord al castrului se află *porta praetoria*⁶ flanșată de două turnuri pătrate. Latura de nord a fost cercetată pe o lungime de 16,50 m pînă la locul de ruptură a terenului prăbușit de pe urma unei revârsări neobișnuite a Oltului (fig. 9) cînd două treimi din suprafața acestui castru a fost distrusă.

După distrugerea castrului de la Copăceni (Praetorium I), la 500 m nord de acesta a fost construit noul castru de la Racovița (Praetorium II). Amplasat foarte aproape de malul stîng al Oltului, la confluența cu pîrul Clocotîș la nord, castrul se află tot pe teritoriul localității Praetorium și a preluat funcția strategică a primului, dar se deosebea de sistemul de

Fig. 7. Latura sudică a castrului de la Tîtești.

Fig. 8. Latura estică a vîstrului Praetorium I între colțul nord-estic și *porta praetoria*.

5. Gr. G. Tocilescu, Săpături arheologice în Oltenia, Ms. Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România, vol. 5 133, p. 17.

6. Cr. M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Oltenia, 1974, p. 54—55.

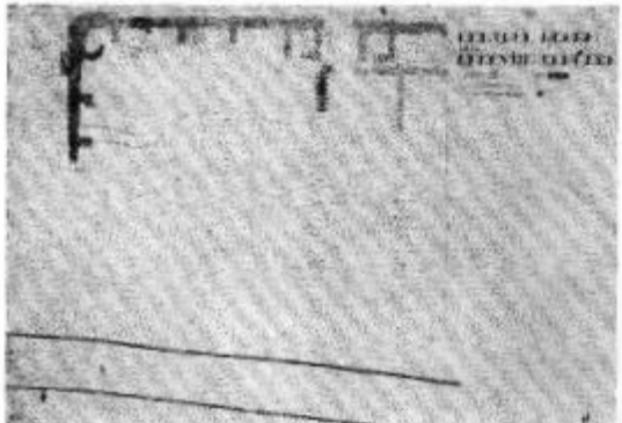

Fig. 9. Planul castrului Praetorium I (Copăcenii).

riu cu mult mortar (fig. 11). Zidul are grosimea de 1,50 m și se păstrează pe o înălțime care variază între 0,84—1,10 m.

Colțurile castrului sunt rotunjite și prevăzute cu turnuri interioare de formă trapezoidală și ieșinduri de front întărite la extremități cu rinduri de cărămizi care sunt zidite și în incintă pe o lungime mergind pînă la 1,30 m, alternând cu pietrele paramentului (fig. 7). Camerele turnurilor, grosimea zidurilor și înălțimea intrărilor nu sunt egale.

Ca elemente noi în sistemul de construcție al fortificației s-a constatat că incinta este prevăzută la exterior cu platforme ieșite din front, avînd extremitățile construite din cărămiză, dimensiunile lor fiind variabile, cu lungimi între 3,95 și 6,10 m. Aceste platforme sunt plasate cîte două pe fiecare latură, între turnurile de colț și porti⁷.

Portile sunt flancate cu cîte două turnuri interioare cu ieșinduri de front. Turnurile nu sunt egale, cele mai mari fiind la *porta prætoria* (fig. 13), cele mai mici la *porta decumana*, în timp ce turnurile portilor *principales*, intermediare ca dimensiune, nu sunt perfect egale între ele.

In ce privește data construirii și rostul castrelor din jurul masivului Cozla în sistemul defensiv al limesului în partea lui nordică, ele constituie creații ale epocii lui Hadrian, împăratul fiind organi-

construcție al celor-lalte patru fiind ridicat într-o altă epocă.

Păstrat în integritate castrul are formă dreptunghiulară cu laturile de nord și de sud de 118,30 m și cele de est și de vest de 108,80 m (fig. 10). Incinta este alcătuită din paramente de piatră de carieră de dimensiuni aproximativ egale legate cu mortar, iar interiorul umplut cu pietre de

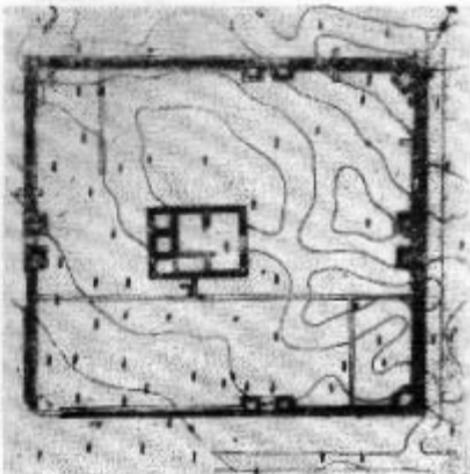

Fig. 10. Planul castrului Praetorium II (Racovița).

7. Cristian M. Vlădescu, *Armata română în Dacia Inferior*, p. 79.

zatorul lui în această zonă, mai accesibilă atacurilor prin defileu, coborând din munte. Neavind deocamdată urme de fortificații mai vechi (castre de pămînt) decât epoca lui Hadrian — săpăturile arheologice au dovedit-o — castrele analizate datează toate începând cu această vreme.

Fig. 11. Latura nordică a castrului Praetorium II.

Fig. 12. Colțul de sud-est cu ieșindul de front al turnului intărît cu rânduri de cărămizi.

Ele au fost ridicate pentru a asigura circulația pe drumul Oltului spre Transilvania ca și a variantei care ocolea muntele, dar și din nevoile strategice de a opri atacurile venite din zona delunoasă ce se întindea spre râsărit, dincolo de masivul muntos.

În anul 138 au fost construite, într-o tehnică de castromentare neobișnuită epocii, castrele Arutela și Praetorium I (Copăceni), primul de către

*Suri sagittari*⁸ și al doilea de către *numerus burgariorum et veredariorum*, ambele din ordinul comandantului militar Titus Flavius Constans, procurator al provinciei Dacia Inferior. Cel de la Copăceni a fost refăcut adăugindu-i-se și două turnuri în 140 de către același *numerus*, dar sub conducerea noului procurator Iulius Fidus Aquila¹⁰.

In 138 *Suri sagittari* construiesc și castrul de la Rădăcinești¹¹.

Pentru castrul de la Titești în care nu s-a descoperit pînă acum nici un material epigrafic, dar care este construit în aceeași tehnică cu cel-

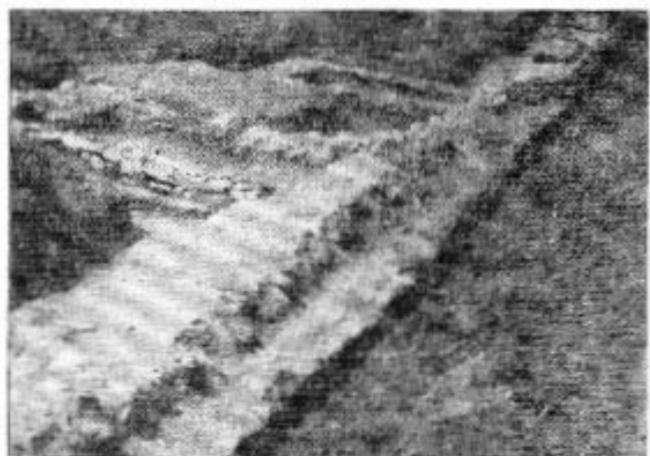

Fig. 13. Porta praetoria cu turnurile interioare și incinta estică a castrului.

alte trei, putem face presupunerea că a fost zidit ori de *Suri sagittari* ori de *numerus burgariorum et veredariorum*. Nu ar fi fost exclus ca și acest *numerus* să se construiască în aceeași tehnică dacă ținem seama că exercitindu-și indeletnicirea de a zidi castrul de la Copăceni, fiind în vecinătatea trupei de sirieni putea să deprindă sistemul. Este posibil ca îndrumați chiar de aceștia să fi participat, la o mică distanță, la construirea castrului de la Titești.

Se pare că arcașii sirieni n-au făcut garnizoană timp mai îndelungat decât poate la Rădăcinești, întrucât la Arutela a staționat o vexillatio din cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata¹². De vreme ce *numerus burgariorum et veredariorum* a continuat să rămînă pe timpul re-facerilor de la Copăceni, putea să fi fost de la început destinat să facă garnizoană alii.

Dacă fortificația de la Arutela a fost distrusă de o revârsare neobișnuită a Oltului și cea de la Copăceni a avut o soartă asemănătoare, judecind după un stilp miliar din vremea împăratului Maximinus¹³, datat

8. CIL, III, 12 601 ; 12 601 b, IDR, II, nr. 575, 576, p. 222—228.

9. CIL, III, 13 796 (= ILS, 8 909). IDR, II, nr. 587, p. 227—228.

10. CIL, III, 13 796 (= ILS, 9 180). IDR, II, nr. 588, p. 228.

11. CIL, III, 12 604, 12 605, D. Tudor, SCIV, 16, 1965, 2, p. 369, nr. 27, Idem, OR 4, p. 297, IDR, II, nr. 584, 585, 586, p. 225—227.

12. CIL, III, 12 602, IDR, II, 582, p. 225.

13. CIL, III, 14 216, 19, IDR, II, nr. 589, p. 228—229.

în anul 236, care ne furnizează un *terminus post quem* pentru momentul părăsirii ei, este important că funcția castrului a fost suplinită de cel de Racovița (Praetorium II) de la jumătatea secolului III, cu posibilitatea ca trupa care a staționat în el să fi fost tot cea de la Copăceni, *numerus burgariorum et veredariorum*, transferată aici în cadrul aceleiași garnizoane, neavând deocamdată atestată existența altrei unități, evident sub rezerva apariției unor noi documente.

Dar zidirea lui, în condițiile incertitudinii imediate a trupei romane rămasă fără cazarmă după distrugerea celei inițiale, cu neregularități, dimensiuni inegale la turnuri și porți, vădește o locuire de scurtă durată, cel puțin până la retragerea strategică din timpul împăratului Aurelian.

În cadrul sistemului defensiv al limesului alutani, castrele de pe linia care inconjoară versantul estic al muntelui Cozia, constituie o întărire a liniei de siguranță în defileul Oltului avind sigur două puncte de sprijin la extremitățile de sud și de nord ale pantei pentru a reveni la Praetorium, pe linia râului pe care se află și Arutela la ieșirea din defileu. Plasate la sudul liniei suplimentare de întărire și simetric la nord, castrele de la Rădăcinești și Titești aveau misiunea de puncte înaintate în fața celor de pe limes Alutanus, Arutela și Praetorium (fig. 14), în scopul preîntimpinării unor atacuri directe, care s-ar fi putut strecura mai lese în spate versantul estic al muntelui Cozia, venind din *barbaricum*.

Garnizoana de la Praetorium avea misiunea de a asigura atât traficul și apărarea între Pons Vetus la nord, castrul de la Titești la est și castrul de la Arutela la sud. Fortificațiile de la Praetorium oferă posibilități de largă vizibilitate locală și legături asigurate prin folosirea unor puncte de observație, amenajate ca turnuri pe culmile care străjuiau la nord-est pîrul Clocotîș, iar la sud rîul Băjeșului, identificat la „Turnul lui Doancă”¹⁴, cu vizibilitate pînă la Arutela, de unde prin turnul Aru-

Fig. 14. Segmentul de nord al limesului Alutanus cu linia suplimentară de întărire pe versantul estic al masivului Cozia.

14. Gr. G. Tocilescu, Ms. vol. 5 133, p. 20.

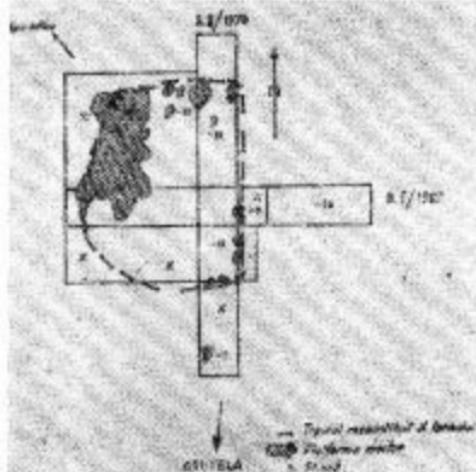

Fig. 15. Turnul Aruteliei de pe piscul lui Teofil.

central pe *limes Alutanus*, extinderea lor la alte obiective militare romane în Dacia, vor aduce neîndoios noi elemente importante, înscriindu-se astfel în problematica majoră a vieții cultural-politice românești contemporane.

CENTRES MILITAIRES ROMAINES DANS LE SECTEUR DU NORD DU LIMES ALUTANUS

RÉSUMÉ

Dans le cadre d'un plan élargi de recherches sur le *limes Alutanus*, le Musée militaire central a organisé des fouilles *manu militari* aux camps d'Arutela, Rădăcinești, Titești et Praetorium, avec les deux fortifications de Copăceni et de Racovița, entre 1967—1980.

Nous n'envisageons cette fois que la système de fortification spécifique de la zone, ainsi que les troupes qui les ont construites et y ont campé.

À Arutela la construction de la muraille a été faite avec des grands blocs de pierre liés avec du mortier. L'épaisseur du *murus* est de 1,60 m, son hauteur variant entre 0,50—1,70 m. Le seul côté qui soit conservé entièrement est celui de l'est s'étendant sur une longueur de 60, 80 m au milieu duquel il y a la *porta praetoria*, flanquée de deux tours. Les portes principales avaient des murs perpendiculaires sur l'enceinte en l'absence des tours. D'ailleurs les murs qui flanquent les portes principales peuvent être considérés comme faisant partie du système d'éperons placés à l'intérieur, perpendiculairement sur la muraille, faisant corps commun avec elle et exécutés dans la même technique. Le rôle de ces éperons intérieurs était de soutenir les poutres du chemin de ronde réalisé habituellement, par l'agger.

16. Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Comunicarea cit. la al XIII-lea Congres Internațional de Studii asupra Frontierelor Române, Stirling, 1979.

15. D. Tudor, Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Arutela III—IV. Observații asupra campaniilor arheologice din 1969—1970, SMMIM, 6, 1973, p. 16, fig. 5.

telei de pe piscul lui Teofil se facea legătura mai jos la Castra Traiana¹⁵.

Tot de la Praetorium spre nord și est se pot postula legături vizuale cu alte puncte de observație, naturale sau amenajate, cu atât mai mult cu cintă distanță pînă la punctul fortificat de la Pons Vetus era mai mare decît cea obișnuită între castrele de pe *limes Alutanus*¹⁶.

Cercetările efectuate la aceste fortificații confirmă concluziile asupra sistemului defensiv al Daciei romane pe *limes Alutanus*, contribuind astfel la mai buna cunoaștere a activității armatei romane, factor activ în procesul de romanizare a cărei rezultantă sintem noi, cei de astăzi.

Continuare și intensificarea în viitor a cercetărilor Muzeului militar

CENTRES MILITAIRES ROMAINES DANS LE SECTEUR DU NORD DU LIMES ALUTANUS

RÉSUMÉ

Dans le cadre d'un plan élargi de recherches sur le *limes Alutanus*, le Musée militaire central a organisé des fouilles *manu militari* aux camps d'Arutela, Rădăcinești, Titești et Praetorium, avec les deux fortifications de Copăceni et de Racovița, entre 1967—1980.

Nous n'envisageons cette fois que la système de fortification spécifique de la zone, ainsi que les troupes qui les ont construites et y ont campé.

À Arutela la construction de la muraille a été faite avec des grands blocs de pierre liés avec du mortier. L'épaisseur du *murus* est de 1,60 m, son hauteur variant entre 0,50—1,70 m. Le seul côté qui soit conservé entièrement est celui de l'est s'étendant sur une longueur de 60, 80 m au milieu duquel il y a la *porta praetoria*, flanquée de deux tours. Les portes principales avaient des murs perpendiculaires sur l'enceinte en l'absence des tours. D'ailleurs les murs qui flanquent les portes principales peuvent être considérés comme faisant partie du système d'éperons placés à l'intérieur, perpendiculairement sur la muraille, faisant corps commun avec elle et exécutés dans la même technique. Le rôle de ces éperons intérieurs était de soutenir les poutres du chemin de ronde réalisé habituellement, par l'agger.

16. Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Comunicarea cit. la al XIII-lea Congres Internațional de Studii asupra Frontierelor Române, Stirling, 1979.

15. D. Tudor, Cristian M. Vlădescu, Gh. Poenaru Bordea, Arutela III—IV. Observații asupra campaniilor arheologice din 1969—1970, SMMIM, 6, 1973, p. 16, fig. 5.

Le camp de Rădăcinești, sur le versant est de la montagne a une forme rectangulaire aux dimensions de $63,10 \times 56,70$ m. Les éperons et l'enceinte sont exécuté dans la même technique que celles d'Arutela.

De moindre proportions que les autres deux camps, le camp de Tîtesti, toujours sur le versant est, a les dimensions $57,35 \times 41,75$ m. Il a seulement deux portes sans tours à l'est et à l'ouest (*praetoria et decumana*).

Les deux camps de Praetorium, situés à 500 m. l'un de l'autre ont été bâti successivement sur le rive gauche d'Alutus (Olt) avec la même mission.

En ce qui concerne le système de construction du premier camp de Copăcenii (Praetorium I), avec le côté est de 64 m, celui-ci s'avère analogue à celui utilisé dans le cas des camps d'Arutela, Ridăcinești et Tîtesti, qui assuraient la protection du massif de Cozia sur ce tronçon du limes.

Le deuxième camp de Racovița (Praetorium II) bâti après la fin de celui de Copăcenii, vers le milieu du III-e siècle, est conservé intégralement. De forme rectangulaire il mesure $118,30 \times 106,80$ m.

Les camps qui ont fait l'objet de notre communication sont tous du temps d'Adrien. En 130 les *Suri sagittari* construisent le camp d'Arutela, tandis que *numerus burgariorum et veredariorum*, bâtent le camp de Copăcenii. Ce sont toujours les *Suri sagittari* qui dressent le camp de Rădăcinești. Il semble que les archers syriens n'aient pas campé pour long temps dans la région, car à Arutela on signale une *vexillatio* de la cohors I Hispanorum veterana quingenaria equitata. Vraisemblablement c'est dans le camp de Racovița que fut transféré le *númerus burgariorum et veredariorum* qui l'a même construit, pour être au sein de la même garnison de Praetorium.